

Θεοφάνης Μαλκίδης

Η ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΜΕΤΑΒΑΣΗΣ ΣΤΑ ΒΑΛΚΑΝΙΑ.
Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΗΣ ΑΛΒΑΝΙΑΣ

1. Εισαγωγή

Με την πτώση του τείχους του Βερολίνου, τη διάλυση της ΕΣΣΔ και το τέλος του Ψυχρού Πολέμου, οι βαλκανικές χώρες προσπάθησαν να περάσουν από το μονοκομματικό πολιτικό καθεστώς και το μοντέλο της συγκεντρωτικής οικονομίας, στην πλουραλιστική δημοκρατία και την οικονομία της ελεύθερης αγοράς, ενώ προώθησαν τα ζητήματα της ασφάλειας, της σταθερότητας και συνεργασίας καθώς και των ειρηνικών σχέσεων. Λίγο αργότερα αναζήτησαν την ένταξή τους στα δυτικοευρωπαϊκά σχήματα οικονομικής και πολιτικής-στρατιωτικής συνεργασίας και ειδικότερα στην ανάπτυξη σχέσεων με την Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ) και το ΝΑΤΟ.

Βέβαια, αυτή η διαδικασία προώθησης του εκδημοκρατισμού και της οικονομίας της αγοράς που θα δίνει έμφαση στους δημοκρατικούς μηχανισμούς του κράτους και της αγοράς συνεπάγεται διαρθρωτικές και θεσμικές αλλαγές. Η φιλελευθεροποίηση των οικονομικών δομών αποτέλεσε ένα ισχυρό «σοκ» για τις περισσότερες οικονομίες τουλάχιστον για τα πρώτα χρόνια αυτής της διαδικασίας. Οι διαφορές στην εσωτερική πολιτική και συγκρότηση των επιμέρους βαλκανικών χωρών, οι διαφορετικοί προσανατολισμοί εσωτερικής και εξωτερικής πολιτικής και οι αποκλίσεις στα επίπεδα οικονομικής ανάπτυξης προσδιόρισαν τον βαθμό επιτυχίας ή αποτυχίας της εισαγωγής θεσμών μικτής οικονομίας. Ταυτόχρονα οι βαθιές πολιτικές αλλαγές δημιούργησαν μία νέα ελίτ και ανέδειξαν παραμέτρους που δεν σχετίζονται με μία υγιή κατάσταση στην πολιτική σκηνή, δηλαδή το οργανωμένο έγκλημα, την απουσία της διαφάνειας και τη διαφθορά.

Την ίδια ώρα οι εθνικιστικές εξάρσεις επανέφεραν το παρελθόν των Βαλκανίων που είχε μείνει θαμμένο από τα αυταρχικά καθεστώτα, στο όνομα της καλλιέργειας μίας ακαθόριστης και μακρινής προοπτικής. Έτσι μετά τις βιαιότητες και τις ένοπλες συρράξεις, τοπικές και ευρύτερες, οι προτεραιότητες που τέθηκαν ήταν η ειρήνευση και η δημιουργία κρατικής υπόστασης, η ανάπτυξη του εμπορίου, οι επενδύσεις, η υποδομή, η ενέργεια, η επιστροφή των προσφύγων, η καταπολέμηση του οργανωμένου εγκλήματος, η μείωση των μικρών όπλων και του ελαφρού οπλισμού, η εγκαθίδρυση μιας διαδικασίας συνεργασίας, η καταπολέμηση της παράνομης διακίνησης ανθρώπων και της διαφθοράς, η αντιμετώπιση του ασύλου και της μετανάστευσης.

Το κείμενο έχει ως στόχο να διερευνήσει τις οικονομικές και πολιτικές παραμέτρους της περιόδου μετάβασης στην Αλβανία και να παρουσιάσει τα βασικά σημεία που χαρακτήρισαν αυτή τη χρονική φάση. Στόχος του είναι να αναδείξει τις σημαντικότερες πτυχές της μεταβατικής περιόδου (οικονομικές, πολιτικές, κοινωνικές, εθνικιστικές) οι οποίες παρά τις γενικές ομοιότητες με τις αντίστοιχες χρονικές περιόδους στην ανατολική και κεντρική Ευρώπη, παρουσιάζουν ενδιαφέρον λόγω της Βαλκανικής γεωγραφίας και της αλβανικής ιδιαιτερότητας καθώς και της ψυχροπολεμικής της πορείας.

2. Από τις στενές συμμαχίες, στην απομόνωση και στην οικονομική και πολιτική κατάρρευση

Αρχικός σκοπός του καθεστώτος του Ενβέρ Χότζα και του Κόμματος Εργασίας της Αλβανίας (ΚΕΑ) με την απελευθέρωση της χώρας το 1944, ήταν η εφαρμογή των βασικών σοσιαλιστικών αρχών και η επιστροφή της παραγωγής στα προπολεμικά επίπεδα. Για την επιτυχία αυτών των στόχων αλλά και για την εδραίωση του καθεστώτος, ο Χότζα ζήτησε τη βοήθεια της Γιουγκοσλαβίας¹, με την οποία όμως επήλθε σύντομα διάλυση των οικονομικών και πολιτικών δεσμών. Έτσι η Αλβανία στράφηκε στην ΕΣΣΔ², με την οποία λίγα χρόνια μετά τον θάνατο του Στάλιν, θα διακόψει τις διμερείς σχέσεις, ενώ εξίσου χαλαρές θα καταστούν οι σχέσεις της χώρας με τα υπόλοιπα κράτη-μέλη του ανατολικού συνασπισμού και δορυφόρους της Σοβιετικής Ένωσης. Έτσι κατ' ανάγκη, λοιπόν, η Αλβανία στράφηκε πλήρως στην οικονομική και πολιτική στήριξη της Κίνας με πρωταρχικό σκοπό³ την ανάπτυξη της βαριάς βιομηχανίας. Το καθεστώς στην Κίνα, που θα επιβληθεί μετά τον θάνατο του Μάο (Σεπτέμβριος 1976), θα γνωρίσει την κριτική του Χότζα και στη διετία που θα ακολουθήσει διακόπτονται οι σχέσεις μεταξύ των δύο χωρών. Η οικονομική συνεργασία Αλβανίας - Κίνας σταματά το 1978⁴ και από εκείνη τη στιγμή η Αλβανία συνεχίζει μόνη την οικονομική της προσπάθεια έως το 1990.

1. Το χρονικό διάστημα 1944-1948 η βοήθεια που πρόσφερε η Γιουγκοσλαβία στην Αλβανία έφτασε τα 33 εκατ. δολάρια. Σ. Ντάγιος, *Η διεθνής διάσταση της ρήξης Ε. Χοχχα - J.B. Τιτο και η λήξη του ελληνικού εμφυλίου πολέμου*, Θεσσαλονίκη: εκδ. Παπαρηγοπούλης, 2003.

2. Από το 1948 έως το 1961 η χώρα έλαβε από την ΕΣΣΔ οικονομική βοήθεια ύψους 156 εκατ. δολ. στα οποία πρέπει να προστεθεί η στρατιωτική και τεχνική βοήθεια ύψους 100 εκατ. δολ. Α. Ρίπα, *Albanian Stalinism*, New York 1990.

3. G. Pashko, «The Albanians' Economy at the beginning of the 1990s», in Sjoberg and Wyzan, *Economic change in the Balkan States*, London: Pinter Publishers, 1990, σ. 128-146.

4. Από το 1961 που άρχισαν οι στενές οικονομικές σχέσεις με την Κίνα μέχρι το 1978 η Αλβανία έλαβε οικονομική βοήθεια ύψους 2 δισεκ. δολ. P. Prifti, *Socialist Albania since 1944. Domestic and Foreign Developments*, Massachusetts: The MIT press, 1978.

Μέχρι το 1990 η Αλβανία ακολουθούσε τη στρατηγική της «Εθνικής επάρκειας»⁵ με κύρια χαρακτηριστικά:

- τον χαμηλό βαθμό ανάπτυξης των εμπορευματο-χρηματικών σχέσεων σε σύγκριση με το επίπεδο που επικρατούσε στις υπόλοιπες βαλκανικές χώρες και χώρες του σοσιαλιστικού στρατοπέδου,

- τη μεγάλη ποσοστιαία συμμετοχή του πρωτογενούς τομέα στο Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν (ΑΕΠ)⁶,

- την εκβιομηχάνιση και διαμόρφωση της παραγωγής που περιορίστηκε σε επιλεγμένους κλάδους του παραγωγικού ιστού (πετρέλαιο, χαλκός) και δεν επεκτάθηκαν στο σύνολο της οικονομικής δραστηριότητας της χώρας,

- τον χαμηλό έως ανύπαρκτο βαθμό μηχανοποίησης και αυτοματοποίησης των παραγωγικών διαδικασιών,

- τη χαμηλή παραγωγικότητα της εργασίας στο σύνολο των κλάδων οικονομικής δραστηριότητας,

- την ανυπαρξία οργανωμένης διαδικασίας ανανέωσης και εκσυγχρονισμού του παραγωγικού δυναμικού,

- τον κλειστό χαρακτήρα της ανάπτυξης, όπως αυτός εκφράζεται στο ποσοστό του ΑΕΠ, το οποίο μέσω των εισαγωγών και των εξαγωγών προσαυατολιζείται προς τις διεθνείς αγορές,

- τον χαμηλό βαθμό σύνδεσης της οικονομίας με τις διεθνείς αγορές που ευθύνεται για τα φαινόμενα καθυστέρησης,

- την εμφάνιση σοβαρών εμπορικών σχεδιασμών στο εξωτερικό⁷.

Ο διάδοχος του Χότζα –από το 1985– Ραμίζ Αλία, στην προσπάθειά του να αποφύγει τις επιπτώσεις των πολιτικών αλλαγών που επηρέαζαν τα καθεστώτα στην κεντρική και ανατολική Ευρώπη, υιοθετεί το 1989 σειρά οικονομικών, πολιτικών και άλλων μεταρρυθμίσεων (αποκέντρωση της οικονομίας, αύξηση αποθεμάτων στα είδη διατροφής, επανακαθορισμός του ρόλου του ΚΕΑ, ανοχή στη θρησκευτική λατρεία, κ.ά.). Η ανεπάρκεια των μέτρων κατά της ανεργίας και της οικονομικής κατάρρευσης, η μεγάλη μείωση της αγοραστικής δύναμης κατά το 1990 που περιορίσε την εσωτερική ζήτηση και που επέφερε άμεσες επιδράσεις επί της παραγωγής, η οποία γνώρισε δραματική πτώση –το 1990 το ΑΕΠ σημείωσε πτώση κατά 10%⁸– θα οδηγήσουν χιλιάδες νέους σε δυναμικές διαδηλώσεις στην πρωτεύουσα της χώρας Τίρανα και σε άλλες πόλεις. Ταυτόχρονα χιλιάδες πολίτες θα καταφύγουν σε δυτι-

5. W. Andreff, *La crise des économies socialistes*, London 1995, σ. 25.

6. H. Derek, *Albania and the Albanians*, London: Pinter Publishers, 1994.

7. M. Vickers, *The Albanians: A Modern History*, London: I.B. Tauris & Co 1995.

8. Ε. Καραφωτάκης, *Επιχειρηματικός Οδηγός Αλβανίας 1996*, Αθήνα: εκδ. ΑΙΜΟΣ - Εθνική Τράπεζα, 1997, σ. 18.

κοευρωπαϊκές πρεσβείες ζητώντας άσυλο, την ώρα που άλλοι λεηλατούν αρδευτικά κανάλια, θερμοκήπια, αμπελώνες, φυτείες εσπεριδοειδών και ελαιόδεντρα, αποθήκες τροφίμων και βιομηχανίες, με αποτέλεσμα η αγροτική παραγωγή και η βιομηχανία του χαλκού, του οποίου η Αλβανία ήταν ο δεύτερος παραγωγός και εξαγωγέας στον κόσμο, να καταστραφεί. Οι φοιτητικές κινητοποιήσεις του Δεκεμβρίου 1990 θα αποτελέσουν και την αρχή του τέλους του καθεστώτος. Η 13η Ολομέλεια της Κεντρικής Επιτροπής του Κόμματος Εργασίας θα αναγκάσει τον Αλία να αποδεχτεί τη λειτουργία πολυκομματικού συστήματος και το Δημοκρατικό Κόμμα (ΔΚ) θα είναι το πρώτο κόμμα της αντιπολίτευσης που θα ιδρυθεί⁹. Με την αρχή του 1991, ξεκινά η μαζική έξοδος χιλιάδων Αλβανών προς το εξωτερικό, με κύρια κατεύθυνση την Ελλάδα και την Ιταλία, ενώ οι πρώτες μεταβατικές εκλογές του 1991 έδωσαν απλώς μία μικρή παράταση στο κυβερνών κόμμα που εν τω μεταξύ έχει μετονομαστεί σε Σοσιαλιστικό Κόμμα (ΣΚ), το οποίο θα ηττηθεί έναν χρόνο αργότερα από το ΔΚ του Σαλί Μπερίσα. Ο Μπερίσα στις προσπάθειές του θα έχει συμμάχους τις ΗΠΑ και τα λόμπυ των Κοσσοβάρων μεταναστών του εξωτερικού («Δημοκρατικός Σύνδεσμος Κοσσυφοπεδίου Σουηδίας και Γερμανίας» και Αλβανοί των ΗΠΑ).

Στο διεθνές πεδίο η Αλβανία αποκαθιστά τις σχέσεις της με την ΕΣΣΔ και συζητά την έναρξη συνομιλιών με τις ΗΠΑ, ενώ την 19η Ιουνίου 1991 γίνεται δεκτή ως πλήρες μέλος της Διάσκεψης για την Ασφάλεια και τη Συνεργασία στην Ευρώπη (σήμερα ΟΑΣΕ), αποδεχόμενη την Τελική Πράξη του Ελσίνκι, τον Χάρτη των Παρισίων και όλα τα κείμενα της Διάσκεψης, μαζί με τις δεσμεύσεις και τις υποχρεώσεις που απορρέουν από αυτά. Στις 11 Μαΐου 1992 σύναψε δεκαετή συμφωνία οικονομικής συνεργασίας με την ΕΕ, στις 25 Ιουνίου υπέγραψε την ιδρυτική διακήρυξη της Οικονομικής Συνεργασίας Ευξείνου Πόντου, στις 2 Δεκεμβρίου έγινε μέλος της Ισλαμικής Διάσκεψης και στις 26 του ίδιου μήνα υπέβαλε αίτηση για την εισδοχή της στο ΝΑΤΟ. Στις 23 Φεβρουαρίου 1994 έγινε μέλος του προγράμματος Σύμπραξη για την Ειρήνη, ενώ στις 29 Ιουνίου 1995 η Ολομέλεια του Συμβουλίου της Ευρώπης αποφάσισε την ένταξή της ως πλήρους μέλους.

Στο πεδίο της οικονομίας η νέα αλβανική ελίτ, στα δύο πρώτα χρόνια της δεκαετίας του 1990, επιδίωξε την πλήρη αναδιοργάνωση της οικονομίας και της παραγωγικής δομής της χώρας με στόχο:

α. Να τεθούν υπό έλεγχο τα μακροοικονομικά μεγέθη, τα οποία παρουσίασαν πτωτικές τάσεις ως αποτέλεσμα της διαδικασίας μετάβασης και των

9. Τ. Πέτιφερ – Μ. Βίκερς, *Αλβανία: Από την αναρχία σε μια βαλκανική ταυτότητα*, Αθήνα: Καστανιώτης, 1998.

μεγάλων και βίαιων κοινωνικών αναταραχών που χαρακτήρισαν αυτήν την περίοδο (ληηλασία της δημόσιας περιουσίας, απεργίες, φοιτητικές διαδηλώσεις, δολοφονίες, μετανάστευση, διάλυση του κοινωνικού ιστού με τις συγχρούσεις υποστηρικτών του ΔΚ και του ΚΕΑ-ΣΚ).

β. Να αντιμετωπιστούν τα μεγάλα οικονομικά και κοινωνικά προβλήματα και ιδιαίτερα η έλλειψη ειδών διατροφής και οι χαμηλοί μισθοί.

γ. Να ανατραπεί η υφιστάμενη οικονομική δομή με προτεραιότητα την συγκρότηση των μηχανισμών ελεύθερης αγοράς, με κύριο μέσο τις ιδιωτικοποιήσεις.

δ. Να προσανατολιστεί η αλβανική οικονομία προς την παγκόσμια αγορά και να ενταχθεί στον Διεθνή Καταμερισμό Εργασίας¹⁰.

Έτσι η αλβανική οικονομία όφειλε να διαφοροποιήσει τις εισαγωγές και τις εξαγωγές της, σύμφωνα με το πλαίσιο της διεθνούς αγοράς, την ώρα που σημειωνόταν μαζική έξοδος του εργατικού δυναμικού, ενώ οι πολιτικές δυνάμεις χωρίς εμπειρία δημοκρατικής διακυβέρνησης αναζητούσαν ταυτότητα και συνέχεια. Η χώρα οδηγήθηκε από τη μια θέση της κοινωνικής και οικονομικής ισοπέδωσης και απομόνωσης που ίσχυε έως το 1990, στην άλλη, αυτή των οικονομικών, πολιτικών και κοινωνικών διαφοροποιήσεων και της ανάπτυξης της παραοικονομίας, εξαιτίας της προτεινόμενης στρατηγικής για τη σωτηρία της αλβανικής οικονομίας. Και αυτό γιατί η κατάρρευση της κεντρικά σχεδιασμένης οικονομίας προκάλεσε τη μείωση του παραγόμενου προϊόντος, ως αποτέλεσμα της δυσαρμονίας μεταξύ της οργάνωσης της παραγωγικής δομής που υπήρχε μέχρι το 1991 και της οικονομικής πολιτικής που προτεινόταν να υλοποιηθεί για να εδραιωθεί η ελεύθερη αγορά.

Έτσι, οι οικονομικές εξελίξεις κατά την περίοδο της μετάβασης ήταν αλληλένδετες των μεγάλων πολιτικών ανακατατάξεων που πραγματοποιούνταν στη χώρα κατά το χρονικό διάστημα 1990-1992, με αποτέλεσμα η διαδικασία μετάβασης να αποτελέσει μία περίοδο μεγάλων αλλαγών με κυριότερη ένδειξη την επιδείνωση του βιοτικού επιπέδου¹¹.

Η οικονομική κρίση που μάστιζε την οικονομία, σε συνδυασμό με την αβεβαιότητα της μεταβατικής περιόδου και την πολιτική αστάθεια, οδήγησαν

10. C. Reynolds, *The Evolution of International Relations. From the Feudal System to a post-Cold War Society*, University of Durham, 1999.

11. Το ΑΕΠ της χώρας γνωρίζει πραγματική καταβράθρωση, το 1990 -10,0%, το 1991 -27,7%, το 1992 -7,21% το 1993 -9,7%, ενώ το 1991 όλοι οι κλάδοι παραγωγικής δραστηριότητας εμφανίζουν αρνητικούς και μάλιστα ιδιαίτερα χαμηλούς ρυθμούς ανάπτυξης: Βιομηχανική παραγωγή -41,9%, Αγροτική παραγωγή -21,4%, Κατασκευές -30,4%, Υπηρεσίες -21,8%. Α. Κόντης, «Η οικονομία της Αλβανίας και η ελληνική μειονότητα», στο Θ. Βερέμης - Θ. Κουλουμπής - Η. Νικολακόπουλος (επιμ.), *Ο ελληνομοσ της Αλβανίας*, Αθήνα: Πανεπιστήμιο Αθηνών, Ελληνικό Ίδρυμα Ευρωπαϊκής και Εξωτερικής Πολιτικής, 1995, σ. 113-147.

στον περιορισμό της φορολογικής βάσης –από το 44% του ΑΕΠ το 1989 περιορίστηκε στο 16% το 1992– και συνεπώς στη μείωση των κρατικών εσόδων και επέβαλαν τη λήψη σειράς μέτρων που αποσκοπούσαν στην κοινωνική σταθερότητα και τη νομιμοποίηση του νέου πολιτικού καθεστώτος. Τα μέτρα αυτά ήταν, μεταξύ των άλλων, αύξηση των επιδοτήσεων των υπό κατάρρευση κρατικών επιχειρήσεων¹², αύξηση κατά 50% των μισθών σε μια προσπάθεια συγκράτησής τους. Τα αποτελέσματα, όμως, της πολιτικής αυτής δεν ήταν τα επιθυμητά εξαιτίας της αύξησης του ελλείμματος του κρατικού προϋπολογισμού, που έφθασε στο 44% το 1992 και της εκτόξευσης του πληθωρισμού στο 193,1% το ίδιο έτος, ενώ η ανεργία έφτανε το 70%¹³. Επιπρόσθετα, το κράτος είχε να αντιμετωπίσει και την ύπαρξη εξωτερικού χρέους, το οποίο δημιουργήθηκε στα τελευταία χρόνια της εξουσίας του ΚΕΑ, ύψους 500 εκατομμυρίων δολαρίων, 700% μεγαλύτερο από τη συνολική αξία των εξαγωγών σε συνάλλαγμα του 1991¹⁴. Ακόμη ειδικότερες πτυχές αυτής της περιόδου αποτέλεσε η εσωτερική μετανάστευση και ιδιαίτερα από τις αγροτικές περιοχές προς τα Τίρανα, η οποία επιδείνωσε την έλλειψη αγροτικών προϊόντων και την πτώση της παραγωγής, ενώ η προσπάθεια ιδιωτικοποίησης της γης κατέληξε σε ασυδοσία και καταπατήσεις.

Οι στόχοι της οικονομικής πολιτικής που επεξεργάστηκε η Ευρωπαϊκή Τράπεζα Ανοικοδόμησης και Ανάπτυξης (EBRD) συγκεκριμενοποιήθηκαν σε προτάσεις που είχαν υλοποιηθεί ως αναγκαία μέτρα και σε άλλες ανατολικοευρωπαϊκές χώρες, όπως ιδιωτικοποιήσεις¹⁵, απελευθέρωση του τραπεζικού συστήματος, απελευθέρωση των τιμών και του ελεύθερου εμπορίου, οι οποίες όμως έβρισκαν εμπόδιο στην αλβανική ιδιαιτερότητα της μακροχρόνιας απο-

12. Οι επιδοτήσεις και ενισχύσεις των κρατικών επιχειρήσεων αυξήθηκαν ως ποσοστό του ΑΕΠ από 8% το 1989 σε 29% το 1992. Κατά συνέπεια το έλλειμμα του κρατικού προϋπολογισμού ανήλθε το 1992 σε 44% του ΑΕΠ. Επιπλέον, οι μισθοί αυξήθηκαν το 1991 κατά 50%. Κάτω από αυτές τις συνθήκες ήταν φυσική η κάθετη αύξηση-εκτόξευση του πληθωρισμού το 1992 σε ύψος 236,6%. Ε. Καραφωτάκης, *Οι βαλκανικές οικονομίες στο πρώιμο στάδιο μετάβασης 1990-1996*, Αθήνα, εκδ. Κριτική 1999, σ. 69 (βλ. τον παρακάτω πίνακα).

Πίνακας 9. Μισθοί σε λεκ και πληθωρισμός στην Αλβανία 1990-2000.

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Μέσος μηνιαίος μισθός (λεκ)	-	-	2.173	3.684	4.955	6.406	7.855				
Πληθωρισμός (%)	-	35,5	193,1	85,0	21,5	8,0	16,0	33,1	20,3	-0,1	0,0

Πηγή: Central Bank of Albania, INSTAT.

13. Στην τριετία 1990-1993 ο πληθωρισμός είχε φτάσει στο 237%.

14. A. Sherman, *Αλβανία. Ο τσακισμένος αετός των Βαλκανίων*, Αθήνα: εκδ. Ίνδικτος, 2000.

15. Δ. Μοσχόπουλος, «Οι οικονομικές μεταρρυθμίσεις στην Αλβανία (1991-1996)», *Αγορά Χωρίς Σύνορα*, Τόμος 2, Τεύχος 1 (1996) 34-56.

μόνωσης από τα πολιτικά-οικονομικά διεθνή δρώμενα, της έλλειψης δημοκρατικών θεσμών, της περιορισμένης έως ανύπαρκτης εμπειρίας ως προς τη λειτουργία ενός πλουραλιστικού και πολυκομματικού συστήματος, στην ανυπαρξία υποδομών, στη διαμόρφωση μιας άκαμπτης γραφειοκρατίας, της κληρονομιάς της κεντρικά προγραμματισμένης οικονομίας και της νοοτροπίας της κοινωνίας και της νέας πολιτικής ελίτ. Το 1992 αναλαμβάνει το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (ΔΝΤ) την «επιχείρηση σωτηρίας» της αλβανικής οικονομίας με άμεση παρέμβαση στη χάραξη της οικονομικής πολιτικής προτάσσοντας τη θεραπεία «σοκ», όπως απελευθέρωση τιμών και εμπορίου, απελευθέρωση τραπεζικών συναλλαγών και αυστηρότατο καθεστώς στη χρηματοδότηση επιχειρήσεων, έλεγχος του πληθωρισμού, επίλυση του εξωτερικού χρέους, ανάπτυξη ενός υγιούς τραπεζικού συστήματος, για να μπορέσει η χώρα να ορθοποδήσει και να δημιουργηθεί το ελάχιστο περιβάλλον για να μπορέσει η χώρα να δέχεται εξωτερική βοήθεια¹⁶. Βάσει των οδηγιών του ΔΝΤ, οι κρατικές δαπάνες περιορίζονται στο 22% του ΑΕΠ με την άμεση περικοπή των δαπανών ενίσχυσης των κρατικών επιχειρήσεων και τη σταθεροποίηση των δαπανών για κοινωνικές ανάγκες¹⁷. Τα αποτελέσματα αυτής της πολιτικής εκφράστηκαν άμεσα στο ΑΕΠ που κυμάνθηκε στο +9,6% το 1993 από -7,21% τον προηγούμενο χρόνο. Η μεγαλύτερη αύξηση του ΑΕΠ σημειώθηκε το 1993 στις κατασκευές και στη γεωργία, αλλά και στους υπόλοιπους τομείς η ανάκαμψη ήταν σημαντική. Το 1995 κλείνει για την αλβανική οικονομία με μικρή αύξηση του προϊόντος σε όλους τους τομείς, ενώ το ίδιο έτος εμφάνιζε τον μεγαλύτερο δείκτη ανάπτυξης από τις χώρες της Ανατολικής Ευρώπης με 8%.

3. Οι «πυραμίδες», το Κοσσυφοπέδιο και η περίοδος σταθερότητας μετά το 2000

Από το 1996, μετά την περαιτέρω εδραίωση του καθεστώτος Μπερίσα στις εκλογές αυτού του έτους, οι ανοδικές τάσεις του ελλείμματος του προϋπολογισμού και ο υψηλός πληθωρισμός προκαλούν αβεβαιότητα για τις οικονομικές επιδόσεις της χώρας, επιτρέποντας ουσιαστικά την επέκταση της πα-

16.

<i>Ξένη Βοήθεια προς την Αλβανία 1991-1997 (σε δολάρια ΗΠΑ)</i>		
	<i>1991-1997</i>	<i>1997</i>
Υποσχόμενη βοήθεια	2,45 εκατ.	2,79 εκατ
Πληρωμές	1,48 εκατ.	171,4 εκατ.

Πηγές: Macroeconomics Dept, Ministry of Development and Cooperation, 1998.

17. World Bank, Albania Building a new Economy, Report No 12342, 1994, σ. 6.

ραοικονομίας και κυρίως στο χρηματοπιστωτικό σύστημα. Ακολουθεί μια χρονική φάση η οποία χαρακτηρίστηκε «πρωταρχικής συσσώρευσης κεφαλαίου», αποκορύφωμα της οποίας υπήρξαν οι παρατράπεζες ή χρηματοπιστωτικές «πυραμίδες». Το κλασικό σχέδιο πυραμίδας χρησιμοποιεί τα χρήματα που προέρχονται από νέους καταθέτες, για να πληρώσει τα επιτόκια στους ήδη υπάρχοντες. Το πρόβλημα είναι ότι όσο προσελκύονται νέοι καταθέτες, τόσο αυξάνονται οι υποχρεώσεις για την αποπληρωμή των επιτοκίων. Ο τρόπος να λυθεί το πρόβλημα για την εξεύρεση μεγάλων ποσών που απαιτούνται για τα επιτόκια είναι η εξεύρεση μεγάλου αριθμού νέων καταθετών, ώστε τα ποσά που θα καταθέσουν να υπερβαίνουν το κόστος αποπληρωμής των παλαιών καταθετών. Ταυτόχρονα και οι υπό δημιουργία νέες επιχειρήσεις κατέφυγαν στις παρατράπεζες προκειμένου να εξασφαλίσουν τα απαραίτητα κεφάλαια, αφού το επιτόκιο των τραπεζών κυμαινόταν μεταξύ 30-100% μηνιαίως.

Οι παρατράπεζες συσσώρευαν τα κεφάλαια των μικροαποταμιευτών μεταναστών στο εξωτερικό, υποσχόμενες επιτόκιο 5-6 φορές μεγαλύτερο από αυτό των εμπορικών τραπεζών¹⁸. Από την άλλη οι πολίτες έσπευδαν να εναποθέσουν τα χρήματά τους, ελκυσόμενοι από το υψηλό επιτόκιο επιστροφής των χρημάτων τους για μικρό μάλιστα χρονικό διάστημα. Με σκοπό να πείσουν όσους σκόπευαν να συμμετάσχουν, οι υπεύθυνοι των «πυραμίδων» διακήρυτταν πως πρόκειται να επανεπενδύσουν τα αποταμιευθέντα χρήματα. Οι υπεύθυνοι των «πυραμίδων» είχαν αμέριστη συμπαράσταση των ηγετών όλων των κομμάτων, και κυρίως του κυβερνώντος ΔΚ, οι οποίοι παρακινούσαν τους πολίτες να επενδύσουν τα χρήματά τους, ώστε να αποκομίσουν πολιτικά οφέλη¹⁹. Αξίζει να αναφέρουμε πως η υπανάπτυξη των χρηματοοικονομικών αγορών, ανάγκασε τους Αλβανούς πολίτες να επενδύσουν τα χρήματά τους σε τέτοιου είδους επενδυτικά προγράμματα.

Η διάλυση των «πυραμίδων» στις αρχές του 1997 είχε σημαντική επί-

18. Το εργαλείο για να φθάσει ένας μέσος Αλβανός και να κατακτήσει το επίπεδο της ευημερίας που προπαγάνδιζε το καθεστώς Μπερίσα ήταν οι παρατράπεζες, από τις οποίες με μικρές ή μεγάλες τοποθετήσεις ζούσαν πάνω από ένα εκατομμύριο Αλβανοί με μοναδικό εισόδημα τους τόκους των 100-120 δολαρίων τον μήνα. Τα επιτόκια που έδιναν οι λογής λογής παρατράπεζες –άλλες εμφανίζονταν, όπως η Xheferrj και η Porulli, ως φιλανθρωπικά ιδρύματα, άλλες ως επενδυτικές εταιρείες, όπως η Vefa και η Kamberi, και άλλες, όπως η Sudja και η Gjalika, ήταν «προσωπικές επιχειρήσεις»– δεν ήταν σταθερά και άλλαζαν ανάλογα με την πολιτική κατάσταση. Οι εταιρείες των «πυραμιδωτών» ονείρων –που, όπως έλεγαν, επένδυναν σε γη, σε ξενοδοχεία, σε σούπερ μάρκετ, σε ποδοσφαιρικές ομάδες– ξεκίνησαν να δίνουν αποδόσεις 6-8% τον μήνα, για να φθάσουν τον Νοέμβριο του 1996, λίγο μετά τον ερχομό του ΔΝΤ, να δίνουν και 20% και 30% τον μήνα.

19. Π. Μπάρακας, *Αλβανία 1997. Η προδοσία μίας προσοδοκίας*, Αθήνα: Α. Α. Λιβάνη, 2003.

πτωση σε πολιτικό και οικονομικό επίπεδο. Χαρακτηριστικό είναι ότι για τα έτη 1995 και 1996 οι αποταμιεύσεις σε «πυραμίδες» συγκέντρωναν συνολικά 1-1,3 δισ. δολάρια, που αντιστοιχούσε σχεδόν στο μισό ΑΕΠ της χώρας για το 1996, με κατά κεφαλήν ΑΕΠ 800 δολάρια Ευρώ²⁰.

Η κυβέρνηση Μπερίσα, που ενίσχυσε τα φαινόμενα, δεν κινητοποιήθηκε, αφού θεώρησε ότι θα βγει ευνοημένη από αυτήν την κατάσταση. Ωστόσο, το τέλος ήρθε βίαια και τα αποτελέσματα της κρίσης το 1997 καθίστανται φανερά ακόμη και σήμερα. Ο πληθυσμός λεηλατεί στρατιωτικές αποθήκες, των οποίων ο οπλισμός κατευθύνεται προς το Κοσσυφοπέδιο, συγκροτούνται τοπικές επιτροπές «σωτηρίας», ειδικά στον Νότο της χώρας με δική τους δυναμική και εκτός από την επιστροφή των αποταμιεύσεών του, ο λαός απαιτεί λύσεις στα σημαντικά προβλήματα της διαφθοράς των πολιτικών, των δημοσίων λειτουργιών που διαβρώνουν την κοινωνία, ενώ η δωροδοκία και το οργανωμένο έγκλημα εντείνονται.

Η κρίση του 1997 οδήγησε και στην πλήρη απαξίωση όχι μόνο του τότε κυβερνώντος κόμματος αλλά και ολόκληρου του πολιτικού κόσμου, ο οποίος θεωρήθηκε πλέον ανίκανος να βρει λύσεις στα καιρία προβλήματα της χώρας, αφού είχε άμεση σχέση με τις «πυραμίδες». Υπήρχαν σχέσεις του αλβανικού υπουργείου Αμυνας με την παρατραπέζα Shqirronja, καθώς και την «holding company» Vefa («Οικονομικές Δραστηριότητες των Ενόπλων Δυνάμεων»), που και οι δύο έπαιξαν καθοριστικό ρόλο στο λαθρεμπόριο των όπλων, των ναρκωτικών και των καυσίμων. Στον Αυλώνα, το κέντρο των αιματηρών αντικυβερνητικών διαδηλώσεων, ήταν ταυτόχρονα η έδρα της «παρατραπέζας» Jalitza. Οι υπεύθυνοι της τουρκοαλβανικών συμφερόντων «παρατραπέζας» είχαν υποσχεθεί στους εκατοντάδες χιλιάδες εξαπατημένους καταθέτες τους ότι θα άρχιζαν εκ νέου, στις 6 Φεβρουαρίου 1997, να αποδίδουν τους τόκους των χρημάτων στους δικαιούχους. Η υπόσχεση αυτή είχε ως αποτέλεσμα να συγκεντρωθούν στον Αυλώνα χιλιάδες πολίτες από όλα τα μέρη της Αλβανίας που αγωνιούσαν για την τύχη των οικονομιών τους. Η υπόσχεση, αν και δόθηκε, δεν τηρήθηκε και ούτε ήταν δυνατόν να τηρηθεί, αφού τα χρήματα που πρέπει να επιστρέψει η Jalitza υπολογίζονται σε περίπου 500 εκατ. δολάρια. Οι καταθέτες της «παρατραπέζας» –η πρόεδρος της οποίας διέφυγε στην Τουρκία– εξαπατήθηκαν για μία ακόμη φορά και η οργή τους ξέσπασε με όλο της το μεγαλείο.

Κάθε έννοια πειθαρχίας και υποχρεώσεων του πολίτη προς το κράτος καταλύθηκε, γεγονός στο οποίο συνέβαλε και η διασπορά όπλων που ακολούθησε τις λεηλασίες των στρατιωτικών αποθηκών. Η υπακοή και η συμ-

20. EBRD, Transition Report 1999.

μόρφωση προς το κράτος, τους θεσμούς και την εξουσία καταβαρθρωθήκαν ως αξίες –αδιανόητο πριν από λίγα χρόνια– ενώ οι δυνάμεις ασφαλείας αποδείχθηκε ότι δεν ήταν τίποτε περισσότερο παρά ομάδες που είχαν σχηματιστεί από το ΔΚ πάνω σε βάση πελατειακή και του οποίου αποτελούσαν εκτελεστικά όργανα. Ταυτόχρονα επανήλθε η διαμάχη μεταξύ Βορρά-Νότου, αφού σε κάθε περίπτωση ο Νότος της Αλβανίας είχε τα σκήπτρα της διάλυσης της κρατικής δομής, καθώς οι πόλεις του Νότου είχαν και το χρήμα που ενδιέφερε εξαρχής τους ηγέτες των «πυραμίδων», των παρατραπεζών και των κάθε λογής «επενδυτικών σχημάτων» που υπόσχονταν «γρήγορο και εύκολο πλουτισμό». Εξάλλου ο πλουτισμός μέσω των «πυραμίδων» ήταν η κύρια αναφορά στις εκλογές του 1996.

Οι απόπειρες της κυβέρνησης του ΔΚ να βρει τρόπους εκτόνωσης της κατάστασης με την υποβολή προτάσεων για τη μετατροπή των παρατραπεζών σε «πολυμετοχική εταιρεία», που θα επιβίωνε και θα μπορούσε να αποζημιώσει τους εξαπατημένους καταθέτες, έπεσαν στο κενό, ενώ επιπλέον οι ίδιοι ως «τέκνα» του Νότου δεν δέχτηκαν ότι «οι άνθρωποι του Βορρά» μπορούσαν να τους υποτάξουν.

Ο Μπερίσα μετά τις εκλογές του Ιουνίου του 1997 χάνει την εξουσία από το Σοσιαλιστικό Κόμμα του πολιτικού του αντίπαλου Φ. Νάνο, ο οποίος κυβερνά με έναν συνασπισμό πέντε κομμάτων και περιορίζεται στην αντιπολίτευση²¹. Στη χώρα αναπτύσσεται πολυεθνική ειρηνευτική δύναμη (επιχείρηση «Alba»), η οποία στοχεύει στη δημιουργία ενός ήρεμου πολιτικού και οικονομικού κλίματος.

Μετά την κατάλυση του κράτους και την παρακμή της οικονομίας, το ΑΕΠ παρουσίασε πτώση 7%, ενώ παράλληλα ανακόπηκε η άνοδος γεωργίας και βιομηχανίας, το αλβανικό νόμισμα έχασε τη μισή του αξία, ενώ οι υποχρεώσεις για τις «πυραμίδες» αντιστοιχούσαν στο 50% του ΑΕΠ. Η κρίση έδειξε τις περιορισμένες δυνατότητες της αλβανικής οικονομίας, ωθώντας

21. Είναι γεγονός ότι η πολιτική ζωή της χώρας στην περίοδο της μετάβασης χαρακτηρίζεται από τη διαμάχη μεταξύ ΣΚ και ΔΚ, μεταξύ Νάνο και Μπερίσα. Ως τέτοιες πράξεις προσωπικής αντεκδίκησης ερμηνεύθηκαν η φυλάκιση του Φάτος Νάνο έπειτα από κατηγορίες περί διασπάθισης της οικονομικής βοήθειας από την Ιταλία κατά τα χρόνια της πρώτης πρωθυπουργίας του (1991-1992) και, από την άλλη, η δίωξη και φυλάκιση έξι ηγετικών στελεχών του Δημοκρατικού Κόμματος για εγκλήματα που διέπραξαν κατά τις ταραχές του 1997 και η δολοφονία, τον Σεπτέμβριο του 1998, του Αζέμ Χαϊντάρι, στενού συνεργάτη του Μπερίσα, η οποία στάθηκε αφορμή για την εκδήλωση της απόπειρας πραξικοπήματος, στις 14 και 15 του ίδιου μήνα, εκ μέρους του αρχηγού του ΔΚ και μερικών εκατοντάδων οπαδών του. Ε. Μαντά-Παπαδοπούλου, *Η Αλβανία στον 20ό αιώνα: Εκατό χρόνια μοναξιάς*, Τόμος 4, Τεύχος 4, 1999, σ. 45-56. Ακόμη η κυβέρνηση του ΔΚ είχε δικάσει και καταδικάσει μέλη του Πολιτικού γραφείου του ΚΕΑ, ανάμεσά τους και τη χήρα του Χότζα Νετζιμιέ, για υπεξαίρεση της κρατικής πλουτοσύας.

τους διεθνείς οργανισμούς και κύριους χρηματοδότες της Αλβανίας να θέσουν νέες προϋποθέσεις προκειμένου να συνεχίσουν την παροχή χρηματικής βοήθειας. Η παροχή δανείων από το εξωτερικό και τα εμβάσματα των μεταναστών έδωσαν ώθηση στο αλβανικό ΑΕΠ της τάξης του 8% το 1998.

Η νατοϊκή επέμβαση στο Κοσσυφοπέδιο το 1999 και η εισροή προσφύγων από την περιοχή ανέκοψαν την άνοδο του ΑΕΠ που διαμορφώθηκε στο +7,3%, κάτι που οφείλεται στην κάμψη του βιομηχανικού και αγροτικού τομέα, ενώ κορυφώθηκαν τα προβλήματα που είχαν ξεκινήσει το 1997 και τα οποία μπορούν να ομαδοποιηθούν ως εξής²²:

1. Έλλειψη θεσμών της οικονομίας της αγοράς.
2. Ύπαρξη διαπλοκής μεταξύ των πολιτικών και της νέας επιχειρηματικής τάξης.
3. Διεφθαρμένο επίπεδο ανάπτυξης της νέας επιχειρηματικής τάξης²³.
4. Ύπαρξη εκτεταμένης παραοικονομίας σε συνδυασμό με την εγκληματικότητα.
5. Έλλειψη αξιόπιστης πληροφόρησης για την αγορά.
6. Ουσιαστική υπολειτουργία της τραπεζικής αγοράς.

Τα παραπάνω δημιούργησαν συνθήκες μακροημέρευσης του επιχειρηματικού κινδύνου καθ' όλη τη διάρκεια της μετάβασης, με αποτέλεσμα την οριστική χρεοκοπία της ανεπίσημης αγοράς συναλλάγματος και της παρατραπεζικής αγοράς («πυραμίδες») που προκάλεσε αλυσιδωτές αντιδράσεις²⁴. Η κυβερνητική αλλαγή που επακολούθησε της λαϊκής εξέγερσης στην Αλβανία το 1997 δεν κατάφερε να μειώσει τον επιχειρηματικό κίνδυνο, παρά τις πρωτοβουλίες που ανέλαβε, αντιμετωπίζοντας την αντίδραση της οργανωμένης παραοικονομίας.

Οι ταραχές της περιόδου 1997 και οι εξελίξεις στο Κοσσυφοπέδιο εκτός από την οικονομική κατάρρευση επέφεραν μία εμφανή ριζοσπαστικοποίηση και έξαρση των εθνικιστικών αντιλήψεων στη χώρα, ως αντιστάθμισμα στα μεγάλα και διαρκώς εντεινόμενα προβλήματα. Η αναβίωση και προβολή

22. Ε. Καραφωτάκης, *ό.π.*, σ. 265.

23. Το πλέον αρνητικό σημείο στην ανάπτυξη της αλβανικής αγοράς παραμένει το επίπεδο της νέας επιχειρηματικής τάξης, η οποία προβάλει ως κύρια χαρακτηριστικά της την κερδοσκοπία σε σύντομο χρονικό διάστημα, χωρίς προοπτικές επενδύσεων των κερδών στην εγχώρια αγορά και συγκεκριμένα στην παραγωγή. Η αποστασιοποίηση της νέας επιχειρηματικής τάξης από την παραγωγή και η εκροή από την αλβανική οικονομία των κερδών της παραοικονομίας δημιουργούν τεράστιο πρόβλημα, το οποίο επιδεινώνει τους κοινωνικοοικονομικούς δείκτες, καθιστώντας την παραοικονομία μέσο επιβίωσης.

24. Σύμφωνα με το αλβανικό Ίδρυμα Οικονομικών και Κοινωνικών Μελετών, το ύψος των εμβασμάτων που έστειλαν το 1996 οι μετανάστες στην Αλβανία ήταν 470 εκατ. δολάρια, ενώ το 1999 το ποσό αυτό μειώθηκε κατά 50%. Εφημερίδα *Επενδυτής* 23/3/2000.

εθνικιστικών ιδεών δεν είναι βέβαια χαρακτηριστικό που εμφανίστηκε αποκλειστικά στην αλβανική κοινωνία. Παρόμοια φαινόμενα παρατηρήθηκαν σε όλες τις χώρες της ανατολικής Ευρώπης μετά την πτώση των μονοκομματικών κυβερνήσεων και μαζί και των συμβόλων που τα συνόδευαν. Ο εθνικισμός προβλήθηκε τότε ως το νέο ιδεολογικό στήριγμα που θα συμπλήρωνε το κενό που είχε προκύψει. Για την Αλβανία, ωστόσο, τα πράγματα ήταν διαφορετικά, καθώς η διεθνής και ειδικότερα η νατοϊκή-αμερικανική κινητοποίηση υπέρ των Αλβανών του Κοσσυφοπεδίου δημιούργησε για πρώτη φορά βάσιμες ελπίδες στη μεταψυχροπολεμική εποχή –είχε προηγηθεί στον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο η προοπτική αυτή μέσω των δυνάμεων του Άξονα– ότι μέρος τουλάχιστον του εθνικού ζητήματος θα μπορούσε να βρει την επιθυμητή λύση. Η τύχη επομένως του Κοσσυφοπεδίου και, σε δεύτερο επίπεδο, των υπόλοιπων Αλβανών που ζουν στα Βαλκάνια, έλαβε τις διαστάσεις του νέου εθνικού οράματος που θα μπορούσε να συνεχίσει και να ενώσει όλους τους Αλβανούς, ανεξαρτήτως πολιτικών τοποθετήσεων, και την ίδια στιγμή να αποσπάσει την προσοχή τους από την εσωτερική, συλλογική και προσωπική, δεινή οικονομική τους κατάσταση.

Από το 2000 και εν συνεχεία από το επόμενο έτος με τη νέα εκλογική νίκη του Σοσιαλιστικού Κόμματος θα υπάρξει καλύτερευση του οικονομικού κλίματος στη χώρα. Η πολιτική σταθερότητα που επικράτησε στην Αλβανία είχε σαν αποτέλεσμα την αύξηση των ξένων επενδύσεων και των μεταναστευτικών εμβασμάτων οδηγώντας σε μακροοικονομική σταθερότητα (2000 +7,8% και 2001 +7,0%), η οποία συνεχίζεται ακόμη και μετά την συντριπτική ήττα του ΣΚ στις εκλογές του Ιουλίου του 2005 και την επάνοδο του Μπερίσα στην εξουσία.

4. Οι πολιτικές διαστάσεις της περιόδου μετάβασης

Η κατανόηση του ρόλου της Αλβανίας και στην περίοδο μετάβασης δεν μπορεί να γίνει χωρίς την εξής παραδοχή, η οποία, παρά την πολιτική που ακολουθήθηκε από το καθεστώς Χότζα για ενιαία αλβανική συνείδηση, εντούτοις δεν αλλοιώθηκε: το κράτος της Αλβανίας περιλαμβάνει δύο φυλετικές κοινότητες με αντικρουόμενες κοινωνικές σχέσεις και ανάλογες ψυχολογικές επιδράσεις, που χωρίζουν τη χώρα σε Βορρά και Νότο. Αντίστοιχα δεν υπάρχει μία ενιαία Αλβανία, στην οποία όλοι οι Αλβανοί να συμβιώνουν αρμονικά, με αποτέλεσμα να αναδειχθεί ως μέρος της πολιτικής στην περίοδο της μετάβασης η ένωση όλων των αλβανικών πληθυσμών²⁵. Η εμπειρία της

25. Akademia e Shkencave e Shqiperis, *Platform per zgjidhjen e shtjes kombatare shqiptare*,

διακυβέρνησης του ΔΚ και του ιδιόμορφου Μπερίσα κατέδειξε πως η Αλβανία θέλει να κινήσει μια διαδικασία επαναπροσέγγισης με τις αλβανικές κοινότητες της Βαλκανικής, όμως δεν διαθέτει τα μέσα υλοποίησης μιας ευρύτερης πολιτικής ενοποίησης. Επίσης, τόσο η κυβέρνηση του ΔΚ όσο και οι σοσιαλιστικοί μετασχηματισμοί υπό το ΣΚ και τους συμμάχους του, απέδειξαν ότι δεν διαθέτουν την ευχέρεια απόλυτου πολιτικού και στρατιωτικού ελέγχου της επικράτειας και ως εκ τούτου η διάχυση μιας εθνικιστικής κρίσης στο Κοσσυφοπέδιο μπορεί να επεκταθεί και εντός Αλβανίας, εφόσον υπάρξει εισροή κινήματων και ομάδων.

Η Αλβανία επιθυμεί να συμμετέχει στην πορεία επίλυσης του ζητήματος του Κοσσυφοπεδίου, όμως τα εσωτερικά προβλήματα όπως η οξυΐτητα και ο έντονα προσωπικός χαρακτήρας της πολιτικής διαπάλης, η έλλειψη τεχνογνωσίας και οικονομικής δράσης και η προσαρμογή σε νέο πολιτειακό πλαίσιο, δεν επιτρέπουν την απρόσκοπτη υλοποίηση συγκεκριμένων προσπαθειών.

Πάντως, αποτελεί αξιοσημείωτη πολιτική κίνηση το γεγονός ότι η Αλβανία επιδιώκει την τόνωση του ευρωπαϊκού και κατ' επέκταση διεθνικού προσανατολισμού της χώρας. Ειδικότερα, η πρόσκληση της κυβέρνησης του ΣΚ υπό τον Φατός Νάνο, τον Απρίλιο 1998, για στάθμευση νατοϊκών δυνάμεων ταχείας επέμβασης είναι ενδεικτική του κλίματος συνεργασίας, με το οποίο η Αλβανία θέλει να λειτουργήσει στην περιοχή αλλά και να εξασφαλίσει όσο το δυνατόν τη διεθνοποιημένη υπόσταση του ζητήματος του Κοσσυφοπεδίου (η ευνοϊκή δημογραφία, οι μετακινήσεις μεταναστευτικών ρευμάτων, η θέση που επιδιώκει η Αλβανία για τον εαυτό της στα Βαλκάνια και η νέα δυναμική των αλβανικών πληθυσμών).

Είναι εμφανές ότι σε αυτό το περίγραμμα η Αλβανία θα πρέπει να καθοδηγήσει την πολιτική της στήριξη προς την κατεύθυνση που προασπίζει καλύτερα τις ανάγκες οικονομικής και κοινωνικής σταθεροποίησής της. Η συντήρηση του αλβανικού εθνικισμού δεν είναι, λοιπόν, μια πολιτική άρρηκτα συνδεδεμένη με τα στρατηγικά συμφέροντα της χώρας, αφού, αν εκτονωθεί, ελλοχεύει ο κίνδυνος να υponομεύσει την ασφάλεια και την ειρήνη στα Βαλκάνια.

Στο εσωτερικό πεδίο το ΔΚ, παρά τις προσδοκίες που δημιούργησε στην πρώτη μεταβατική περίοδο, εγκαθίδρυσε ένα διεφθαρμένο καθεστώς με έντονα απολυταρχικά στοιχεία. Το ΔΚ και ο Μπερίσα διέγραψαν και εκδίωξαν τους συνιδρυτές του κόμματος εξαφανίζοντας κάθε αντίθετη φωνή, ενώ το πάσης φύσεως λαθρεμπόριο διεξαγόταν όχι απλώς υπό την ανοχή, αλλά με

πρωτοβουλία και καθοδήγηση στελεχών του καθεστώτος, τα οποία και καρπούνταν τα οικονομικά οφέλη. Η καλλιέργεια, επεξεργασία και διακίνηση ναρκωτικών, η διοχέτευση καυσίμων και πυρομαχικών σε γειτονικές εστίες σύγκρουσης, το εμπόριο λευκής σαρκός, το λαθρεμπόριο τσιγάρων και ποτών, αλλά και η παροχή κρατικής προστασίας σε μια σειρά από παράνομες δραστηριότητες ιδιωτών που ήταν χρηματοδότες του κυβερνώντος κόμματος, αποτελούν λίγες αλλά ενδεικτικές δραστηριότητες της μεταβατικής περιόδου. Το καθεστώς όχι μόνο δεν κατέβαλε καμία προσπάθεια να εξαρθρώσει την παράνομη αυτή δραστηριότητα, η οποία ουσιαστικά αποτέλεσε για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα και τη μόνη οικονομική δραστηριότητα στην Αλβανία, αλλά συγκρότησε ένα πολυπρόσωπο σώμα «πραιτωριανών» από τον Βορρά της χώρας και από το Κοσσυφοπέδιο. Το μέσο με το οποίο το καθεστώς προσπάθησε να εξασφαλίσει την ανοχή του αλβανικού λαού υπήρξε η προσδοκία του εύκολου κέρδους που καλλιεργήθηκε μέσα από τη λειτουργία των παρατραπεζών, οι οποίες αποτέλεσαν και τον λόγο κατάρρευσης του καθεστώτος. Το ΣΚ που κυβέρνησε μέχρι το 2005 προσπάθησε να δημιουργήσει το δικό του πλέγμα γύρω από τις παράνομες δραστηριότητες που αναφέρθηκαν παραπάνω, παίζοντας ταυτόχρονα το χαρτί του εθνικισμού, όταν αυτό απαιτούνταν, αλλά η ανάγκη της κοινωνίας για «αλλαγή» το ώθησε στην ήττα των εκλογών αυτού του έτους.

5. Γενικές παρατηρήσεις

Η περίοδος μετάβασης στην Αλβανία παρότι εμφανίζει πολλά κοινά σημεία με τις άλλες χώρες του υπαρκτού σοσιαλισμού, εντούτοις η ιδιαιτερότητα των Βαλκανίων και η ιδιοσυγκρασία του αλβανικού λαού, προσδίδει στη χώρα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά.

Α. Το πρώτο ζήτημα της περιόδου μετάβασης σχετίζεται με τα απαιτούμενα στοιχεία των ενεργειών της νέας ελίτ. Τα οικονομικά και πολιτικά κριτήρια που τέθηκαν για την εδραίωση της οικονομίας της αγοράς και της πλουραλιστικής δημοκρατίας συνάντησαν πολλά εμπόδια. Η σύνδεση με τη Γιουγκοσλαβία, την ΕΣΣΔ και την Κίνα, η πολιτική της απομόνωσης ως άμυνα στον «ιμπεριαλισμό και τον ρεβιζιονισμό», δημιούργησαν μία ιδιόμορφη οικονομική δομή, μοναδική στο σοσιαλιστικό στρατόπεδο. Έτσι οι οδηγίες του ΔΝΤ, της Παγκόσμιας Τράπεζας καθώς και της ΕΕ, συνάντησαν εκτός από την απαρχαιωμένη διάρθρωση της οικονομίας και την παντελή έλλειψη σχετικής παιδείας. Στο πολιτικό επίπεδο η διακυβέρνηση του Χότζα δημιούργησε μία ιδιαίτερη σχολή στελεχών, τα οποία παρότι δεν είχαν τις εμπειρίες των Ούγγρων, των Πολωνών ή των Γιουγκοσλάβων πολιτικών, εντούτοις με την

κατάρρευση του καθεστώτος φάνηκε ότι θα μπορούσαν να ανταποκριθούν στις περιστάσεις. Αυτά τα στελέχη βοηθούμενα από τα λόμπι των μεταναστών από το Κοσσυφοπέδιο που ζουν στο εξωτερικό και από τις ΗΠΑ και την τότε Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα (κυρίως τη Γερμανία) κατόρθωσαν να δημιουργήσουν ένα (ελάχιστο) περιβάλλον πλουραλισμού. Μόνο η βαριά κληρονομιά του αυταρχισμού του Χότζα σε συνδυασμό με τις νέες καταναλωτικές ανάγκες, έφτιαξαν γύρω από τη νέα πολιτική ελίτ, ένα οργανωμένο κύκλωμα σχετιζόμενο με το λαθρεμπόριο, το εμπόριο ναρκωτικών, το σωματεμπόριο, τις βίξες, το ξεκαθάρισμα λογαριασμών, τη διαφθορά του δημόσιου τομέα. Έτσι η πρόοδος που σημειώθηκε μέχρι το 1996 στον οικονομικό τομέα ήταν εξαρτημένη από τις παραπάνω εξελίξεις (σαθρά θεμέλια), ενώ στο πολιτικό πεδίο οι πράξεις αντεκδίκησης και οι αντικρουόμενες πολιτικές επιλογές στο όνομα του γενικού συμφέροντος επανέφερε στη μνήμη του αλβανικού λαού την περίοδο Χότζα. Δίπλα σε όλα αυτά η μετανάστευση, τη διαχείριση της οποίας ανέλαβαν όλες οι δυνάμεις οικονομικές –η δύναμη των εμβασμάτων– και πολιτικές –η δύναμη της κοινοτικής συνείδησης– προς εξυπηρέτηση εφήμερων πολιτικών κερδών.

Β. Το δεύτερο ζήτημα της περιόδου μετάβασης αφορά την κρίση του 1997. Και αυτή μπορεί να ειπωθεί πως είχε δύο διαστάσεις: την οικονομική και την πολιτική, ωστόσο τώρα προέκυψε –καλύτερα επανήλθε– και η κοινωνική. Η οικονομική παράμετρος συνδέεται με την εξαπάτηση εκατοντάδων χιλιάδων αποταμιευτών στις «πυραμίδες», που είχαν συνδέσει το μέλλον τους με αυτές. Η πολιτική παράμετρος αφορά τις ενέργειες του ΔΚ που είχε άμεση σχέση με τις παρατράπεζες, που βλέποντας να χάνει την εξουσία αντέδρασε βίαια. Η συμπεριφορά κατά τη διάρκεια της κρίσης του κρατικού μηχανισμού, που συνέπιπτε εν πολλοίς με τον μηχανισμό του ΔΚ και του προέδρου Μπερίσα, θύμιζε, τηρουμένων των αναλογιών, την αντίδραση του καταρρέοντος χοτζικού καθεστώτος και των διαδόχων του το 1990-1991. Από την άλλη πλευρά το ΣΚ έχοντας χάσει την επαφή με την εξουσία, βγήκε κερδισμένο αφού μετά το 1997 και έως το 2005 κυριάρχησε στην πολιτική σκηνή δημιουργώντας ή εκσυγχρονίζοντας πιο σωστά τον δικό του μηχανισμό. Το ζήτημα των «πυραμίδων» συνδέθηκε όμως και με ένα μείζον κοινωνικό θέμα της χώρας: τη διαμάχη Βορρά-Νότου. Η συντριπτική πλειονότητα των αποταμιευτών προερχόταν από τον Νότο, οι οποίοι έδωσαν τα χρήματά τους στις παρατράπεζες των οποίων ιδιοκτήτες ήταν από τον Βορρά. Το κέντρο της εξέγερσης για την επιστροφή των χρημάτων ήταν ο Νότος και οι δυνάμεις καταστολής προέρχονταν από τον Βορρά. Οι εξεγερμένοι του Νότου αντέδρασαν στην πολιτική του Βορρά που τους εξαπάτησε. Τόσκηδες εναντίων Γκέγκηδων, χριστιανοί ορθόδοξοι, Έλληνες, ελληνόφωνοι, φιλέλληνες, οπα-

δοί του ΣΚ εναντίον χριστιανών καθολικών και μουσουλμάνων, φιλοϊταλών, φιλότουρκων και οπαδών του ΔΚ. Η κρίση του 1997 έκλεισε με την ειρηνευτική επιχείρηση και την ανάπτυξη πολυεθνικής δύναμης και την αναδιάταξη του πολιτικού σκηνικού. Ωστόσο ο αλβανικός λαός έβγαινε για άλλη μία φορά στη μεταβατική περίοδο τραυματισμένος και διχασμένος.

Γ. Το τρίτο σημείο της περιόδου μετάβασης αφορά τον εθνικισμό. Παρότι αυτό το φαινόμενο εμφανίστηκε σε διάφορες εντάσεις και μορφές στα Βαλκάνια, η αλβανική περίπτωση έχει ένα ειδικό βάρος, αφού επηρέασε σχεδόν όλα τα βαλκανικά κράτη, νέα και παλιά. Το σημαντικότερο σημείο του αλβανικού εθνικού ζητήματος, το Κοσσυφοπέδιο, συνετέλεσε τουλάχιστον από τον Μάρτιο του 1999 στην εθνική αφύπνιση που συνεπήρε τους αλβανικούς πληθυσμούς στην πρώην γιουγκοσλαβική επαρχία, στην πρώην Γιουγκοσλαβική Δημοκρατία της Μακεδονίας (ΠΓΔΜ)²⁶, την Ελλάδα, την Αλβανία και τη διασπορά. Το ζήτημα του εθνικισμού αποτέλεσε την εκτόνωση του εκρηκτικού κλίματος που επικράτησε στην περίοδο μετάβασης και ταυτόχρονα το σημαντικότερο μέσο με το οποίο μπορούν να επουλωθούν τα πάντα. Η κυβέρνηση, τα κόμματα, επένδυσαν στον εθνικισμό και μάλιστα ευτύχησαν να δουν τους «κόπους» τους να αποδίδουν. Νατοϊκή επέμβαση, στάθμευση αμερικανικών στρατευμάτων στη χώρα, βάσεις των ΗΠΑ, διεθνές ενδιαφέρον, ένταξη στο ΝΑΤΟ (και στο εγγύς μέλλον στην ΕΕ). Η συμφωνία της Αχρίδας (2001) που έδωσε πολλά δικαιώματα στους αλβανικούς πληθυσμούς της ΠΓΔΜ, η δραστηριοποίηση για τους Αλβανούς της Ελλάδας, του Μαυροβουνίου, της Σερβίας (κοιλάδα του Πρέσβεο), ήταν το απαραίτητο ενισχυτικό υλικό για την ολοκληρωμένη εθνική γέυση. Κρίνοντας λοιπόν από τη μεταβατική περίοδο στην Αλβανία, οφείλει κάποιος να δει τα ζητήματα που προέκυψαν (οικονομικά, πολιτικά, εθνικά, κοινωνικά) με μία ιδιαίτερη ματιά. Οπτική που να συνδέεται με τη βαλκανική ιδιομορφία και την αλβανική ιδιαιτερότητα. Νοοτροπίες, στάσεις, συμπεριφορές, αξίες, αρχές και αντιλήψεις που αλλοίωσαν όλα τα οικονομικά μοντέλα και τις θεωρίες περί μετάβασης, τις πολιτικές οδηγίες για τη δημοκρατία. Αυτή η πραγματικότητα αποδεικνύει ότι η οδός της μετάβασης της Αλβανίας είναι επίπονη και έχει διάρκεια. Και για να αντιμετωπιστεί χρησιμοποιείται το εθνικό ζήτημα, αυτό το αναλλοίωτο όπλο της αλβανικής πραγματικότητας.

26. Σ. Σφέτας – Κ. Κεντρωτής, *Οι Αλβανοί των Σκοπίων. Θέματα εθνοτικής συνύπαρξης*, Θεσσαλονίκη: εκδ. Ίδρυμα Μελετών Χερσονήσου του Αίμου, 1995.

6. Συμπεράσματα

Όπως και σε άλλες πρώην σοσιαλιστικές χώρες, έτσι και στην Αλβανία, για τη μετατροπή του κοινωνικο-οικονομικού συστήματος σε οικονομία με δομές ελεύθερης αγοράς εφαρμόστηκαν μέθοδοι «σοκ θεραπείας»²⁷.

Η ιδιαιτερότητα της μετάβασης της οικονομίας της Αλβανίας από κεντρικά προγραμματισμένη σε καπιταλιστική οικονομία συνίσταται στην «καθυστέρηση» της οικονομίας της Αλβανίας, σε σχέση με τις άλλες σοσιαλιστικές οικονομίες. Τα μέτρα που έλαβαν οι αλβανικές κυβερνήσεις για την αποκατάσταση των οικονομικών ανισορροπιών συνεπάγονταν μεγάλο πολιτικό κόστος. Αποτέλεσμα ήταν οι αλληλοαναιρούμενες οικονομικές πολιτικές. Η κοινωνική δυσαρέσκεια εντείνεται από το υψηλό ποσοστό της ανεργίας που ευνοεί τη μετανάστευση και που θέτει σε κίνδυνο την πολιτική σταθερότητα και την κοινωνική συνοχή. Οι εισοδηματικές ανισότητες ενισχύονται και επιδεινώνεται ραγδαία το βιοτικό επίπεδο της πλειονότητας του αλβανικού πληθυσμού. Η μετανάστευση στο εξωτερικό ήταν μια λύση αλλά όχι η μοναδική ούτε ριζική και βιώσιμη. Επομένως, η πορεία της χώρας προς μια σταθερή και ισορροπημένη ανάπτυξη θα είναι μακρά και επίπονη και θα πρέπει να δοθούν εγγυήσεις συνεπούς μακροοικονομικής πολιτικής για την ικανοποίηση των κριτηρίων σύγκλισης με την ΕΕ, εφόσον αυτός είναι ο κύριος μακροπρόθεσμος στόχος της χώρας.

Η Αλβανία γνώρισε μια οδυνηρή μετάβαση, γεμάτη από βίαιες εσωτερικές κρίσεις («πυραμίδες»), και πλήρωσε το τίμημά της από τις συνέπειες της κατάρρευσης της πρώην Γιουγκοσλαβίας και τη νατοϊκή επέμβαση στο Κοσσυφοπέδιο το 1999. Στην Αλβανία παρατηρήθηκε, όπως σε όλες τις άλλες χώρες του πρώην σοβιετικού μπλοκ και τα Βαλκάνια που βρίσκονται σε μετάβαση, το πρόβλημα του εκσυγχρονισμού της κοινωνίας και της ανάπτυξης, της αποβιομηχάνισης, της επιστροφής στην αγροτική κατάσταση, της επιδείνωσης της ποιότητας του ανθρώπινου κεφαλαίου, της μετανάστευσης. Ταυτόχρονα η Αλβανία βίωσε στην περίοδο της μετάβασης ένα συνεχώς μεταβαλλόμενο ασταθές πεδίο πολιτικής και οικονομικής αρνητικής αλληλεπίδρασης στα Βαλκάνια, όπου ο εθνικισμός συμπορεύεται με την ελεύθερη οικονομία και όπου οι αντιπαλότητες και τα πάθη αναβιώνουν σε ένα περιβάλλον διαφθοράς. Ο αλβανικός εθνικισμός αποτέλεσε μείζον ζήτημα της μεταβατικής περιόδου της χώρας, με τις εξελίξεις στο Κοσσυφοπέδιο και στην ΠΓΔΜ και τις προοπτικές των αλβανικών επιδιώξεων για την επίλυση του εθνικού ζητήματος να είναι ανοικτές.

27. Β. Τακούδης, *Έκθεση για την αγορά εργασίας της Αλβανίας 2002*, Αθήνα: εκδ. Γ.Σ.Ε.Ε.-ΑΔΕΔΥ, 2002, σ. 1.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Πίνακας 1. ΤΟ ΑΕΠ και η ανάπτυξη των επιμέρους τομέων του (%) 1990-1996.

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996
ΑΕΠ	-10	-27,7	-7,91	9,6	9,3	8,5	8,0
Βιομ. παραγωγή	-13,3	-41,9	-30,16	-10,0	-18,6	-7,4	-6,4
Αγροτική παραγωγή	-6,9	-21,4	11,8	14,4	6,8	6,5	5,7
Κατασκευές	-13,9	-30,4	7,0	29,8	15,0	6,8	6,5
Υπηρεσίες	-	-21,8	-3,0	12,6	14,5	5,5	6,3
<i>Διάρθρωση ΑΕΠ κατά τομείς %</i>							
Αγροτ. τομέας	-	43,7	54,1	55,8	55,5	55,8	5,9
Βιομηχανία	-	31,16	17	13,8	12,6	12,1	11,7
Κατασκευές	-	6,4	7,6	8,8	9,5	9,5	9,6
Υπηρεσίες	-	18,3	21,3	21,5	22,5	22,6	22,8

Πηγή: United Nations / Economic Commission for Europe, INSTAT, PIP, Central Bank of Albania.

Πίνακας 2: Κυριότεροι δείκτες 1993-1996.

	1993	1994	1995	1996
ΑΕΠ (αύξηση) (%)	11	7,4	6	5,9
Πληθωρισμός (%)	85	20	12	10,8
Βιομηχανική παραγωγή (%)	-10	-2	-8	-2
Ανεργία (%)	29	19,5	18	17,8
Εξαγωγές (εκ. δολ.)	125	200	250	280
Εισαγωγές	583	700	750	800
Ισοζύγιο Τρεχουσών συναλλαγών (εκ. δολ.)	-70	-146	-137	-151
Ισοζύγιο Προϋπολογισμού (ως % του ΑΕΠ)	-16	-14	-13	-13
Ακαθάριστο Χρέος (εκ. δολ.)	800	800	900	1000
Ετήσια Άμεση Απόδοση Εξωτερικού (εκ. δολ.)	58	53	65	70

Πηγή: EBRD.

Πίνακας 3. Το ΑΕΠ της Αλβανίας (%) και η ανάπτυξη του βιομηχανικού και αγροτικού τομέα (%) 1997-2001.

	1997	1998	1999	2000	2001
ΑΕΠ	-7,0%	8,0%	7,3%	7,8%	7,0%
Βιομηχανική ανάπτυξη	2,8%	21,8%	16,0%	12,0%	-20%
Αγροτική ανάπτυξη	1,0%	1,0%	3,7%	4,5%	-
<i>Διάρθρωση ΑΕΠ κατά τομείς (%)</i>					
Βιομηχανία	12,4	11,9	11,9		-
Γεωργία	56	54,4	52,6		-

Πηγή: Commission économique pour l'Europe (Onu), Economic Survey of Europe 2002.

Πίνακας 4. Οι οικονομικοί Δείκτες 1996-2001.

	1996	1997	1998	1999	2000	2001
ΑΕΠ σε δις δολ.	2,7	2,3	3,0	3,7	3,8	4,1
Μεταβολή ΑΕΠ	9,1%	-7,0%	8,0%	7,3%	7,8%	6,5%
Ετήσιο κατά κεφαλήν εισόδημα (δολ.)	818	696	909	1.088	1.117	1.205
Πληθωρισμός	17,4%	42,1%	8,7%	-1,0%	4,2%	3,5%
<i>Απασχόληση</i>						
Ανεργία	12,4%	14,9%	17,7%	18,0%	16,8%	15%
<i>Δημόσια οικονομικά</i>						
Εσοδα (% ΑΕΠ)	18.3	16.9	20.3	21.3	22.4	23.0
Δαπάνες (% ΑΕΠ)	30.3	29.4	30.7	32.7	31.4	24.2
<i>Εξωτερικό Εμπόριο</i>						
Εξαγωγές (εκ. δολ.)	229	167	205	275	256	305
Εισαγωγές (εκ. δολ.)	921	685	826	1.121	1.070	1.332
Εμπορικό Ισοζύγιο (εκ. δολ.)	-692	-519	-621	-663	-814	-1.027

Πηγή: Ministry of Finance. Bank of Albania, IMF, World Bank.

Πίνακας 5. Οικονομικοί δείκτες 2001-2004.

	2001	2002	2003	2004
ΑΕΠ σε τρέχουσες τιμές (δισ δολ.)	4,1	5,1	6,5	8,4
% μεταβολή ΑΕΠ	+6,5	+4,7	+6,0	+5,9
Κατά κεφαλήν ΑΕΠ δολ.	1.334	1.451	1.913	2.428
Γεωργία (% ΑΕΠ)	26,7	26,1	25,3	24,0
% μεταβολή τρεχουσών τιμών	+3,0	+2,3	+3,0	
Βιομηχανία (% ΑΕΠ)	21,5	21,0	20,8	20,0
% μεταβολή τρεχουσών τιμών	+7,2	+2,0	+5,0	
Κατασκευές	9,0	9,2	9,4	7,0
% μεταβολή τρεχουσών τιμών	+43,9	+7,1	+8,5	
Μεταποίηση	12,5	11,8	11,4	13,0
% μεταβολή τρεχουσών τιμών	+6,5	+0,3		
Υπηρεσίες (% ΑΕΠ)	51,8	53,0	53,9	55,1
% μεταβολή τρεχουσών τιμών	+11,1	+7,1	+7,9	
Τουρισμός	10,6	10,3		

Πηγή: INSTAT, IMF, World Bank, Bank of Albania.